

ספרים

בין שכל לאימפולס

א. שאגן

דגן ועופרת מאת נתן שחם.

ספרית פועלים 1948.

הידושימה יש בסיפוריו של שחם, בתכנם ובתבונתם. אין המספר להוט אחרי אפקטים זולים, זו מפת מדינת סיפורנו החדש. שחם נושא עיניו לאנליזה ראציונלית, שמטבעה חותרת אל בין רובדי החזיונות למיניהם. הוא נותן לראציו מהלכים בכל הוויות המדינה ובהווי האדם. בפסיכולוגיזם בלבד ניתן לגלות תהומות של פסימיזם ולערטל כל מה שקודש האמונה הברה חוסף עליו. ואילו נתן שחם, אף שיסודות טראגיים לא מעטים בעולמו, לא נלכד במצודת השלילה הגאיונית. אדדכה, מאמין הוא בקידמת האדם, ואילו האירוניה אינה אלא פוזה הבאה להסוות את החשש מפני הגיחוך. אף על פי כן, אין בכוחו להציג לים את הרגשנות היתרה השולטת בכל ישותו, אלא הוא בא לשים שלום בין השכלתנות לבין ההתלהבות. אין זה מעניינו לפסוק כאן, אם יש ממש בהרמוניה זו. לעומת זאת, קשה להעלים, שניסויים מעין אלה מערערים את שלימות המסווה הסיפורי. המסה מסיגה את גבולה של העלילה, כל עיקרו של הסיפור עשוי, כביכול, סטיות שאינן מגוף הענין ומעשה הסיפור בטל.

על צד האמת, הולך שחם בגדולות. מבקש הוא להקיש מן המאורעות הזעירים על המניעים הנפשיים שבחיי היחיד והחברה. הדינאמיקה המוחשית מבוטלת כאן לחלוטין. החתירה היא למקורות הנפשיים, ואף התחלה הכרתיים, ואבן הכוחן היא אחת ויחידה — האינטלקט. בסיפורו „אצבע הגורל“ מבקש המספר הצעיר את הקשר שבין הפעולה המוחשת לבין גורמיה המיתאפזיים. בגישור מתמיד זה יש מן ההיפותיזה, שדרכה לכפות מסקנות הרבה ולהתעלם מעיקרים לא מועטים. ההעמקה ההיפותטית היתרה יש ששכרה יוצא בהפסדה. המספר מרכז דעתו בגורם הרצוי לו ופוסח על כל האחרים. אעפ"י שאינם פחותי ממש מן הקודם, הוא מאמין בקיומו של הערך המוחלט ואינו פותח לבו לספקות ולערכים היחסיים שבחיי אדם. שחם פוסק כבריסמכא ומיק וכל פסק מוחלט נושא עמו בהכרח צרות עין מסוימת. אין דבר זה מעכב בידי הסופר לבקש להיות כרוז של כל מה

שהוא אנושי. והרי אנושי פירושו, בראש ובראשונה, שלילת הדוגמתי. בסמיכות שאנו מוצאים בו, שחם בין ההגיון ובין ההתלהבות יש חיוב מרובה, אלא שהאינטלקטואליזציה המופרות והריטוריקה הכרוכה בעקבה, פוגמות. גם הליריזם הדק, אפילו הוא טבעי, לא תמיד הוא משלים את החסר. שחם עדיין אינו בן-בית בעולם המחשבה המופשטת, שיהיה נזהג בה דרך הירות גמורה. עליו למעט בהגדרה ולהרבות בציר.

האינטלקט והאימפולס, האירוניה והנוסטאלגיה, נאבקים בסיפורי שחם על הבכורה. יש אשר שוכח המספר להצטייד בשנינות לשון והריתו נמשך אחרי קסם העצב הנסוך על הגוף ומתרסק על פגישות עם העבר. אם אין כאן מעוף מיוחד, הרי הטון הטבעי שומר את היצירה ממילודרמאטיות נדושה. לעומת זאת, שפע הריטוריקה, ואף זו הפייטנית, אינו מניח פתח לעלילה או לעיצוב אופי. מוטיב השכול והיתמות מפרה את כוח-חזותו. כאן נתגלה לפנינו כר נרחב ללכטי-המצפון ולתעיות הנפש. ב„אביב“ אנו מוצאים בעל-מום, שהוא בתינת מת-חי ושחם עוקב אחר כל השפעה של המצב הגופני על הלך-רוחו החולני של הצעיר. ב„ערש העבר“ מבלה הגיבור לילה תמים בבית-אביה של ידידתו המתה. משבר המצפון גובר באוירה ספוגה רשמי המת. נוצרת הכרה מסוימת, שהולכת ומתרקמת מעצם האוירה אך יונקת תדיר את חיותה מאותה יתמות ומאותו משבר. והוא הדין במרבית הסיפורים. ב„אמת של חסד“ מתענה צעירה בבית הוריו של אורי השדוד, שלא אתבה אותו מימיה. ב„המקום והזמן“ מתעניין האב השכול בכפר ערבי (ברייר), שבו נפל בנו-אהובו. ב„יאכלו בוסר“ לפנינו רצח וטירוף-דעת מבויםים. ב„אצבע הגורל“ נהרג הטרור ריסט הצעיר לאחר פרשת סבל מאוימת. הפירוט אינו תמיד פרי התבוננות חודרת. לתיאור דמות-דיוקנה של המציאות נדרש העדר כל היפותיזה או משפט קדום. ואילו שחם מרצה אידיאות כמעט קטנות בכל עת מצוא. אמנם יש שהוא שוכח את מגמותיו ואין הן אלא כתוספת-חן, והרי אנו מוצאים תמונות שלמות מצד עצמן, ספוגות אוירה, ומסה פילוסופית-פסיכור לוגית בפני עצמה, אלא שחיבורן המלאכותי מקלקל, כמובן, את השורה. יש שתיאור סצינות מאוימות נעשה ירוד, לפי שחזיונות-חיים של אימה אינם טובלים

על האדם בהתישבות

שמואל גדון

האדם בהתישבות — דברים
בכינוס לשאלות החברה בהתישבות
העובדת בסמינריון מפלגת פועלי ארץ
ישראל, ירושלים 1947. הוצאת מפלגת
פועלי ארץ-ישראל, תש"ח.

ימי הקרבות והתעמידה על הנפש ועל העתיד
סגנות רבות בהם, ולא הפחותה בהם היא הסכנה,
שנתעלם מכמה ערכי-יסוד, ליתר דיוק, מדברים שהם
יסוד קיומנו. אפשר וזעמם של הימים וגדולתם
משכיחים מלבנו, שיסודת מפעלנו היא ההתישבות —
לא רק משום שבה הערובה לעליהם של יהודים
ולקליטתם ההמריה, אלא אף משום שפירושה מסגרת
ותוכן לחיי-אדם עבריים מחודשים. זניחתה של אמת
זאת עלולה לעלות לנו ביוקר. מדינת ישראל שלא
תשאב בחיי יום-יום שלה, במשרדיה ובמחלקותיה,
בצבאה ובחינוכה, ממעינות ההתחדשות שנתגלו
בהתישבות העובדת, בהכרח תהיה פגומה מיסודה
וביסודה, עד שנבוא ונלמד מן האחרים — ולא תמיד
מן המתוקנים שבהם — מוטב שנלמד ממעט התיקון
שהשגנו בעמלנו ועל אדמתנו.

מבחינה זו יש לברך על יציאתו — המאוחרת
במקצת — של הקובץ „האדם בהתישבות“. דברי
החברים מן ההתישבות שכונסו בו ערכם עמד
בסערת הימים שעברו עלינו, לא משום שמצטיינים
הם ביפי הצורה ובשלימות התרצאות, ואף לא משום
הידור מתשבה שבהם, אלא משום שניתן בהם בטוי
לחיים של ממש ולהויה של ממש המוארים בויה של
אידיאה.

כמה מעלות טובות מצאנו בכינוס זה, ולא הפחותה
שבהן — כלליותו. רגילים אנו בכינוסים של התח-
ישובות — מועצות וועידות, ישיבות וימי עיון. הצד
השונה שבהם צמצום מסגרתם, התישבותנו מפולגת
בזרמיה — ומכאן ההרגל לקיים כל כינוס במסגרות
הנבדלות, ואילו בכינוס זה היתה ההענה לכנס, זאת
הפעם הראשונה, חברים מן הקיבוץ, הקבוצה, המושב
והמושב השיתופי — לשם שיחה משותפת בשאלות
החברה והאדם בהתישבותנו העובדת. באי הכינוס
לא היו נבחרים, לאמור שלא נשלחו על ידי
בוחרים. הם לא ראו את עצמם כנציגים, ואף על פי
כן מראה רשימת המשותתים קשת רבת גוונים.

האומר קבוצה עדיין לא מיצה את כל האפשרויות
הכלולות במונח זה, אפילו ייחד את הדיבור לישובים
המסונפים לתבר-הקבוצות. כלום דומה קבוצת
„אלומות“ בכל לדגניה? וקבוצת עולים חדשים

„פילוסופיה“. ציור התמונה המאוימת תובע הכל
לעצמו — כתכלית שאינה עשויה לשמש מטרה אחרת.
הסיראדות המשכליות פוגעות קשה ברוח-החיים
שנצויר ובאווירה האופיינית לתמונות, שמן הדין כי
תהיה בלתי ניתנת לחלוקה. בסיפור אחד בלבד,
ב„אביב“, נשמרה מסכת-הצלילים של האווירה באחי-
דוטה, העוברת מקצה הסיפור ועד קצהו ומעלה בכך
את רמתו האמנותית.

טיפוס שלם אחד יצא מתחת ידו של שחם —
ברקה, איש-משק („דברים של מה בכך“). עמד
המספר וקישט אותו בריטוריקה היסטוריוסופית והפך
את האיש החי ורבי-הפעלים לצלילית המשרתת אידיאה:
„אולם כאן, על פני הבמות הרחבות של שדות הלחם,
אשר עליהם משחקים עדיין הכוחות הראשוניים מאז
ומעולם, נעשה הוא, ברקה, יחידה אחת המיצגת של
העם היהודי, משולל מכל מה שיש בו כפרט וממילא
נתון למרותם של החוקים האנושיים האלמנטאריים,
השבטיים הקדומים, העוזים ביותר שאינם בכלל בגדר
של תבונה מעשית“. לגבי מתן-דמות לאכר ישראלי
חדש, שראוי לנו לראותו בעצם הוויתו, דיקלומים
מעין אלו מורידים ואינם מעלים. משפטנו על הדמות
הלא נובע מן הדמות עצמה ולא מהערות-הלואי של
המספר, אין בבואה נאמנה לאופי ממעשי האדם עצמו.
לפנינו איפוא קטעים קטעים של ניתוח פסיכור-
לוגי ומליצה פוגמת, הרבה שאיפה כאובה וכמיהה
ויאוש, ומעט דמויות, זפחות מכן עלילה שלימה.
העיקר הוא בלבטי המצפון, כצפונו של הדור הישראלי
החדש, המתכווץ בנתיבות עולם מתוך משפט-
קדום יחיד במינו. המציאות טופחת תכופות על פניו,
אך הוא לא יסטה מדרכו, כי שאלת מצפון והפרה היא
לו. עיקרים מרובים יש באמונתו של הישראלי החדש
ולכולם ביסוס אינטלקטואלי, אף שיסודם במיתוס
האידיאה: האמונה באדם כיצור מתקדם, קשר לקרקע,
אלטרואיות יחסי, ביטול הפרגמטיזם, ואף שהחיים
המושתיים על עיקרים אלה אינם בתכלית-השלימות
ולא תמיד מצויה בהם ברכה, הרי שחם מקבל את
דינם כהכרח שלא יגונה.

בצד אימפולס-המות, שהכתוב את שחם כמה וכמה
מסיפוריו, פועל גם האימפולס הארוטי. ללבטי המצפון
מצטרפים לבטי-הגוף ולבטי-הנפש, אך יש שאין הללו
באים בהכרח אמנותי, אלא כאילו תושש היה המחבר
שמה תהיה הרצאתו הבהירה עמוסת-בעיות פחות
מדי.

נתן שחם ניהן באינטליגנציה מרובה ובדעת
עשירה. המצאותיו יודעות להרעיד נימים רבות, לו
רק נשתחרר מן הזיקה לעמקנות מעורפלת, לא כל
הסחום עמוק.